

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-03>

УДК 340.15

О. В. ВОРОНЯНСЬКИЙ

кандидат історичних наук, професор,
професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін

E-mail: voronyansky@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4926-8887>

Державний біотехнологічний університет
м. Харків, 61002, вул. Алчевських 44

ФОРМУВАННЯ ПРАВА: ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Досліджується трансформація природи права в контексті політичної конкуренції та зміни соціально-економічного укладу. Актуальність теми зумовлена потребою в переосмисленні природи права в умовах глибоких соціально-економічних трансформацій, що зумовлюють зміну джерел владного впливу та механізмів правотворення. Традиційні концепції, які зводять право до сукупності норм, втрачають пояснювальну силу в реаліях, де норми все частіше слугують інструментом легітимації асиметрії, а не регуляції загального порядку.

Стаття спирається на основні положення інтегративного, інституціонального та діалектичного підходів, що розглядають право як форму узагальнення соціальної взаємодії, балансу сил і функціональної значущості суб'єктів. Метою дослідження є з'ясування механізмів, за допомогою яких формуються та змінюються правові норми внаслідок конкуренції соціальних груп з різним ресурсним потенціалом. Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному аналізі, що поєднує теорію права, політичну економію та соціологію.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Обґрунтовується, що право не може розглядатися виключно як система норм або наслідок законодавчої волі держави. Натомість пропонується інтерпретувати право як адаптивний соціальний інститут, похідний від динаміки балансу ресурсних потенціалів суб'єктів політичної конкуренції. продемонстровано, що еволюція права зумовлюється змінами у функціональній значущості соціальних груп.

Право постає не лише як засіб регуляції чи вирішення конфліктів, а як інструмент закріплення владної асиметрії, в межах якого норми відображають досягнуту ресурсну перевагу. Демократичні механізми, соціальні гарантії й принципи участі розглядаються не як продукт лінійного прогресу, а як результат структурного тиску з боку організованих груп, що виконують ключові економічні й соціальні ролі. Увагу акцентовано на подвійній природі права – як засобу адаптації до нових соціальних умов і водночас – механізму стабілізації ієрархії. Такий підхід дозволяє по-новому осмислити зв'язок між правом, владою й соціальною структурою у контексті історичних змін.

З'ясовано, що джерелом правових норм є результат інституціоналізації конкурентної взаємодії значущих соціальних груп, яка закріплює домінування організованих суб'єктів. Показано, що на різних етапах історичного розвитку функціональність класів та їх організованість визначали їхню здатність впливати на правотворення. Демонструється, як у постіндустріальному укладі правове поле фрагментується відповідно до інфраструктурного доступу до каналів розподілу ресурсів.

Висновок. Сучасне право дедалі більше перестає бути універсальним механізмом рівності й перетворюється на структуру, яка легітимує новий баланс ресурсного контролю та підтримує владну асиметрію.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *правотворення, інституціоналізація правової системи, політична конкуренція, баланс ресурсних потенціалів.*

Як цитувати: Воронянський О.В. Формування права: політичний аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, серія «Право». 2025. Вип. 39. С. 46-55. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-03>

In cites: O. V. Voronianskyi (2025). Formation of law: the political dimension *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University*, Series "Law", (39), P. 46-55. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-03> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Право, будучи складним соціальним інститутом, не може розглядатися як нейтральний механізм врегулювання суспільних відносин. Його зміст, фо-

рма та структура безпосередньо залежать від характеру соціальної організації, передусім – від існуючого розподілу владних ресурсів та способу інституціоналізації соціальної ієрархії.

У всіх суспільствах, де присутня соціальна стратифікація – тобто структурований поділ на групи з асиметричним доступом до ресурсів та владних позицій – право відображає співвідношення сил між цими групами.

Вивчення природи права потребує не лише правової систематизації джерел та форм, але й аналізу механізмів його виникнення, функціонування та трансформації в контексті суспільних процесів.

Сучасна теорія права пропонує кілька парадигмальних підходів до осмислення сутності цього феномену: нормативістський, соціологічний, інституціональний, а також інтегративний, кожен з яких має власну епістемологічну й методологічну базу.

Стан наукового дослідження теми. Традиційна нормативістська концепція, започаткована Джоном Остіном і систематизована у вигляді «чистої теорії права» Гансом Кельзеном, трактує право як замкнену й логічно самодостатню систему норм, що ґрунтується на ієрархії юридичних приписів і не залежить від соціального контексту [5, р. 45]. Цей підхід дозволяє забезпечити внутрішню когерентність правової системи, але недостатньо враховує процеси виникнення норм, зокрема їх зв'язок з конфліктами, владними позиціями та балансом інтересів у суспільстві.

На протигагу цьому, соціологічна школа права (зокрема, у працях Євгена Ерліха) акцентує на емпіричному базисі нормотворення та стверджує, що джерелом права є не лише держава, а насамперед – соціальна практика, яка через звичаї, судові рішення та організаційні інститути формує «живе право» [4, р. 16]. Такий підхід дозволяє врахувати реальні механізми дії норм, проте іноді знижує аналітичну чіткість у визначенні структур і джерел владного впливу. Значний внесок у розробку концепції соціального поля зробив П'єр Бурдьє, який визначав право як механізм легітимації існуючих ієрархій. У межах політичного або юридичного поля панівні групи закріплюють власне домінування, перетворюючи нерівний доступ до ресурсів та владних позицій на формально визнану норму [3, р. 93]. Така інтерпретація дозволяє тлумачити право як результат еволюції механізмів координації інтересів, які виникають не у формальних структурах влади, а в реальній боротьбі соціальних сил.

Інституціональний підхід, представлений, зокрема, Дугласом Нортон і Карлом Поланьї, дозволяє розглядати право як форму стабілізації соціальних і політичних взаємодій, що регулюють доступ до ресурсів і визначають стимули до дії [8; 9]. Інститути в цьому підході

постають як результат історично сформованих механізмів поведінки, які відображають конфігурації сили в суспільстві.

Проте й соціологічні концепції нерідко недооцінюють роль структурної нерівності між суб'єктами соціальних відносин. Норми не просто виникають як результат кооперації, а постають як результат змагання за право визначати «правила гри». Саме конкуренція між групами з нерівними можливостями – економічними, організаційними, інформаційними чи символічними – визначає, чиї інтереси будуть інституціоналізовані як загальнообов'язкові. У цьому контексті поняття ресурсного потенціалу учасників конкурентної боротьби за доступ до владних позицій, які надають змогу формувати загальнообов'язкові норми та накладати санкції за їх порушення, набуває аналітичної значущості: воно відображає не лише поточну потужність групи, а й її здатність впливати на норми поведінки, котрі легалізуються як право.

Особливе місце посідає інтегративний підхід, який прагне об'єднати ключові елементи згаданих традицій задля побудови цілісної моделі праворозуміння. Він базується на ідеї, що право є водночас і нормативною системою, і соціальним явищем, і результатом владного балансування в межах інституційного простору. Цей підхід, що формується на перетині нормативістських, соціологічних та філософських традицій, сьогодні визнається одним із найбільш перспективних напрямів у загальній теорії права. Його мета – подолання одновимірних моделей аналізу права, які редукують його або до системи формально встановлених норм, або до результату соціальних практик. Одним із найавторитетніших представників цього підходу в європейській правовій науці є німецький філософ і юрист Густав Радбрух, який, намагаючись синтезувати юридичний позитивізм із ідеєю справедливості, сформулював «тріаду Радбруха»: право як поєднання легальності, доцільності та справедливості.

У другій половині ХХ століття інтегративний підхід отримав подальший розвиток у працях представників неокантіанської, феноменологічної та аналітичної традицій, зокрема у творах Рональда Дворкіна, Герберта Харта та Алекса Керстена, які підкреслювали багатовимірність права як соціального інституту. Право при цьому розглядається як інституціоналізована форма балансування різних вимірів – нормативного, аксіологічного, процедурного, соціального.

У сучасній українській правовій доктрині інтегративне праворозуміння також посідає

значне місце. Так, В.І. Риндюк наголошує на важливості врахування структурної та функціональної багатокомпонентності права. Він обґрунтовує, що сучасна система права не може бути пояснена виключно через нормативний підхід і потребує поєднання структурного, змістовного та функціонального аналізу [1, с. 59–60].

У свою чергу, О.І. Ющик вважає, що криза праворозуміння в Україні пов'язана з домінуванням фрагментарних теорій, які нехтують єдністю форми й змісту права. У межах розробленої ним діалектичної теорії права Ющик показує, що системна інтеграція правових знань можлива лише за умови врахування суперечностей як рушія розвитку правових форм і категорій. Право, у його розумінні, – це динамічна система, яка втілює результат протиставлення соціальних інтересів, водночас упорядковуючи їх через формалізовану структуру [2, с. 48–49].

Узагальнення цих підходів уможлиблює побудову міждисциплінарної дослідницької моделі, яка враховує не лише позитивне право, а й соціальну динаміку, економічні трансформації, політичну мобілізацію, конфліктність правових норм та їх адаптивність. Методологічне підґрунтя такої моделі спирається на міждисциплінарне поєднання правової соціології, критичної теорії, політичної економії та теорії неінституціоналізму. Таке розширене трактування дозволяє аналізувати право як інституціональну форму, що легітимізує реальні баланси сил, сформовані в результаті конкурентної взаємодії суб'єктів із різними ресурсними потенціалами. Це, в свою чергу, дає змогу осмислити право як поліструктурний соціальний інститут, у якому переплітаються цінності, механізми легітимації, владні баланси та історично змінні функції. У межах цієї дослідницької парадигми право можна розглядати не лише як нормативну систему, але як форму інституціоналізації результатів політичної, економічної та соціальної взаємодії, що постійно адаптується до динаміки балансу потенціалів та соціальної значимості суб'єктів суспільних відносин.

Мета дослідження. Мета даної статті – показати механізм формування та адаптації права як динамічного процесу закріплення певного балансу потенціалів суб'єктів конкурентної боротьби за обмежені ресурси в рамках інститутів соціальної влади, найбільш значимим з яких (але не єдиним) є держава.

Основні результати дослідження. Право виконує функцію легітимації існуючих соціальних ієрархій, закріплюючи домінування

певних груп у суспільстві. Як зазначає П'єр Бурдьє, право є засобом символічного насильства, що перетворює соціальні відносини на легітимні [3, р. 126]. Таким чином, право не лише регулює поведінку, але й відтворює структуру соціального простору, в якому одні групи мають перевагу над іншими.

Конкуренція між соціальними групами за привілейований доступ до обмежених ресурсів (матеріальних, силових, інформаційних, духовних, організаційних тощо), які є доступними для даного суспільства і становлять основу відтворення та розвитку його соціальної інфраструктури, призводить до інституціоналізації певних правил такого доступу, які закріплюються у правових нормах. Ці норми визначають порядок доступу до ресурсів, механізми їх розподілу та способи вирішення конфліктів, які виникають у процесі цього розподілу. Право, як один з таких інститутів, формалізує результати ресурсної конкуренції, забезпечуючи стабільність і передбачуваність у суспільстві. Водночас, правові норми забезпечують збереження привілейованого статусу в соціальній ієрархії (яка й відображає порядок доступу до ресурсів) для певних соціальних. Як зазначає Дуглас Норт, інститути є створеними людьми обмеженнями, що структурують політичну, економічну та соціальну взаємодію [8, р. 3].

Причому право не є незмінним. Економічна структура суспільства безпосередньо впливає на зміст і характер правових норм. Зміни в економіці, такі як перехід від аграрного до індустріального суспільства, трансформують соціальні відносини і, відповідно, правові інститути. За висновком Карла Поланї, економічні трансформації супроводжуються відповідними змінами в правових структурах, які адаптуються до нових умов [9, р. 76]. Таким чином, право є динамічним інститутом, що реагує на зміни в економічному базисі суспільства.

Правові норми не виникають у вакуумі; вони є результатом складного процесу, в якому соціальні групи з різними ресурсними потенціалами змагаються за можливість встановлювати та закріплювати правила поведінки. Цей процес можна умовно поділити на кілька етапів:

1. Виникнення неформальних норм у результаті ресурсної переваги. На початковому етапі домінуючі групи встановлюють неформальні правила взаємодії, спираючись на свою ресурсну перевагу. Ці правила можуть проявлятися у формі звичаїв, традицій або інших соціальних практик, які регулюють поведінку в межах певної спільноти. Такі неформальні

обмеження є важливими елементами інституційної структури суспільства, оскільки вони формують поведінкові моделі та впливають на економічну діяльність.

2. Інституціоналізація неформальних норм через організаційні структури. З часом неформальні правила можуть бути інституціоналізовані через створення організаційних структур, які забезпечують їх дотримання та санкціонують порушення. Цей процес включає формалізацію правил, їх кодифікацію та впровадження механізмів контролю. Інститути створюють структуру стимулів у суспільстві, що впливає на поведінку індивідів та організацій.

3. Легітимація правових норм через державні механізми. Остаточним етапом є легітимація правових норм через державні механізми, що надає їм загальнообов'язкового характеру. Держава, володіючи монополією на легітимне насильство, забезпечує примусове виконання правових норм, що закріплюють існуючі соціальні ієрархії.

Як зазначає П'єр Бурдьє, держава використовує право як інструмент символічного насильства, що легітимує домінування певних груп у суспільстві [3, р. 126]. При цьому закріплюються існуючі ієрархії та обмежуються можливості для змін [3, р. 126]. Інститути створюють структуру стимулів у суспільстві, яка впливає на поведінку індивідів та організацій. Ці структури можуть як сприяти, так і перешкоджати економічному зростанню, залежно від того, як вони закріплюють або змінюють існуючі соціальні відносини [8, р. 25].

Таким чином, право виконує функцію не лише регулювання, але й відтворення соціальної стратифікації, закріплюючи домінування певних груп та обмежуючи можливості для інших. Це підкреслює необхідність критичного аналізу правових норм та інституцій з метою виявлення механізмів, які сприяють або перешкоджають соціальній мобільності та рівності.

Право не лише регулює поведінку індивідів, але й виступає як механізм відтворення існуючих соціальних ієрархій. Цей процес відбувається через закріплення привілейованого статусу певних груп та обмеження доступу всіх інших до ресурсів і владних позицій. Таким чином, право виконує не лише інтегративну функцію, але й функцію відтворення конфігурації архітектури владних відносин, закріплюючи привілейований статус груп з більш потужним ресурсним потенціалом та відсікаючи групи з нижчими потенціалами від змоги зайняти владні позиції, блокуючи їх ресурси за допомогою правових норм, підкріплених дер-

жавною монополією на застосування узаконеного насильства.

У рамках динамічної соціальної системи, де постійно змінюються пропорції доступу до ресурсів, право не може залишатися сталою структурою. Його зміст, механізми застосування та інституційні форми перебувають у стані постійної адаптації до змін у співвідношенні потенціалів суб'єктів політичної конкуренції. Саме політична конкуренція – боротьба за можливість формувати норми, що мають загальнообов'язковий характер, – є тим механізмом, що змушує правову систему реагувати на трансформації у владному полі.

Ключовим чинником, що визначає здатність суб'єкта впливати на правову систему, є його ресурсний потенціал. Під цим поняттям слід розуміти не лише економічні чи організаційні ресурси, але й здатність формувати довготривалі альянси, володіти інформаційними перевагами, мобілізувати підтримку через інші форми впливу. Такий потенціал, у взаємодії з іншими акторами політичного поля, формує баланс сил, який у свою чергу інституціоналізується в нормативних формах.

Згідно з ідеями Джеймса Марча та Йогана Олсена, інститути не є сталими структурами, а є продуктами політичної взаємодії та переосмислення норм в умовах нових викликів [7]. Це означає, що адаптивність правових форм є функцією політичної конкуренції, в якій зазнають змін як ресурси, так і значущість певних груп у загальній системі.

У цьому контексті баланс потенціалів учасників конкурентної боротьби за просування власних інтересів виконує роль структурного механізму: саме співвідношення владних можливостей різних суб'єктів визначає, які норми отримують шанс на інституціоналізацію, а які залишаються маргінальними або будуть витіснені. Як наголошує Джон Ролз, справедливість як інституційний ідеал не виникає з абстрактного розуміння добра, а є результатом погодженого балансу інтересів суб'єктів у рівних умовах [10]. У реальних умовах – особливо за нерівного доступу до ресурсів – цей баланс постає не як результат консенсусу, а як результат тривалої конкурентної взаємодії.

Конкурентна боротьба в такій парадигмі набуває ключового значення – не як деструктивний процес, а як механізм адаптивної еволюції нормативної системи. Через політичну боротьбу за доступ до механізмів правотворення здійснюється відбір та легітимація нових норм, які відображають змінений розподіл потенціалів у суспільстві. Як зазначає Ніл Ма-

ккормік, право еволюціонує не як «чиста логіка», а як частина політичної гри, що вимагає постійної гнучкості в умовах зміни владних коаліцій [6].

Отже, адаптивність права є не лише реакцією на зовнішні соціальні зміни, а й внутрішнім механізмом оновлення, зумовленим самою природою політичної конкуренції. Це дозволяє розглядати право як чутливу, але і структурну систему, що балансує між стабільністю інститутів і динамікою просторусоціальної влади. Її розвиток є результатом взаємодії ресурсних потенціалів, що формують нову легітимність через нормотворення.

Таким чином, процес формування правових норм є динамічним і залежить від взаємодії соціальних груп, їх ресурсних потенціалів та здатності впливати на інституційні структури. Розуміння цього процесу дозволяє глибше аналізувати природу права та його роль у відтворенні соціальних ієрархій.

У системі взаємодії економічної, соціальної, політичної та правової підсистем право відіграє роль стабілізуючого механізму, який фіксує співвідношення ресурсних потенціалів та функціональної значущості соціальних груп у певний історичний момент. Це співвідношення не є сталим: зміни в економічному базисі призводять до змін у соціальній структурі, які, в свою чергу, трансформують політичні відносини і, як наслідок, – систему правових норм. Центральним елементом цього процесу є функціональна роль групи в системі суспільного відтворення, яка безпосередньо впливає на обсяг її прав та обов'язків, тобто – її правовий статус.

Правовий статус соціальної групи є інституціоналізованим результатом визначення її місця у системі соціального розподілу. Він не зводиться лише до обсягу наданих прав – це передусім впорядкована структура зобов'язань, прав і обмежень, що виникають із функціонального внеску цієї групи в підтримку життєздатності суспільства. Іншими словами, право надається не лише за наявність ресурсу чи влади, а за умови виконання соціально необхідної функції – економічної, безпекової, управлінської тощо.

Значимість соціальної групи для відтворення суспільного устрою – її соціальна функціональність – може бути підставою для визнання певного обсягу прав, необхідного для виконання цієї функції.

Йдеться не про абстрактне право на участь, а про необхідний мінімум норм, без якого виконання соціально необхідних ролей стає неможливим.

Наприклад:

– в аграрному суспільстві надання земельного наділу воїну було обов'язковою умовою для забезпечення його бойової готовності;

– у системі найманої праці встановлення мінімальної норми оплати праці та обмеження тривалості робочого часу є умовою збереження працездатності працівника як функціонального ресурсу для чого процесу;

– в системі управління делегування владних повноважень і закріплення привілеїв для управлінських верств є необхідними для організації соціальних взаємодій, необхідних для відтворення та розвитку соціальної інфраструктури.

Таким чином, право виконує функцію ресурсного забезпечення соціальної ролі, без чого ця роль не може бути реалізована. У цьому контексті соціальна функціональність не гарантує привілейованого правового статусу, але слугує матеріальною передумовою для легітимації мінімального обсягу прав, необхідних для забезпечення функції.

Коли соціальна група втрачає свою функціональність (тобто більше не забезпечує критично важливих суспільних функцій), обсяг її прав може скорочуватися або перепрофілюватися. Однак у випадках, коли така група здатна захистити свої привілеї політичним шляхом – через насильство, узурпацію, контроль над інституціями – правовий статус може зберігатися або навіть посилюватися за відсутності обов'язків. У цьому разі ми спостерігаємо паразитарний тип соціального суб'єкта, який зберігає привілейований доступ до ресурсів без функціонального виправдання свого становища.

У феодальному суспільстві базовим структурним елементом була військово-господарська взаємозалежність між селянством і феодалом. Селянин отримував військовий захист від феодала – барона, який володів озброєним загоном та замком, утримуваними, власне, коштом селянського господарства. Умовою лояльності селянина до пана була не лише рента, а гарантія того, що його село не буде знищено загонами інших феодалів. Це створювало функціональну основу для формування звичаєвих правовідносин, які легітимізували право феодала на владу, але і його зобов'язання щодо оборони підвладного населення. У процесі формування централізованої монархії (особливо у Франції, Англії, Іспанії XV–XVI ст.) королівська влада успішно підкорила собі озброєні загони баронів і створила регулярну армію. Відтепер зовнішня оборона стала монополією держави, а міжфеодальні

війни було заборонено. Це призвело до втрати феодалами їх ключової функції – захисту селян як виробників основного ресурсу життєзабезпечення тогочасного суспільства, а отже, й легітимної підстави для примусового утримання влади над селянством, перетворивши аристократію та дворянство на соціальних паразитів. Однак ще більше значення мала втрата ними свого військового потенціалу, оскільки утримання власних збройних загонів теж втратило функціональність – затрати на них більше не покривалися прибутками від військової здобичі чи охорони володінь. Різне зниження потенціалу та соціальної функціональності цього соціального класу призвело до того, що його спадкові права були або знівельовані, або формально збережені як декоративні привілеї, що не давали реального доступу до контролю над джерелами ресурсного забезпечення і, як наслідок – не надавали змоги ефективно відстоювати привілейований соціальний статус. Революції XVIII–XX ст. закріпили втрату цього статусу в інституційно-правовій площині.

Однак історичний процес надає й інші моделі трансформації правового статусу соціальних груп. Наприклад, розвиток ринкової економіки в Англії XVI–XVII ст. та зростання експорту вовни зумовили радикальну зміну господарської моделі. Землевласники перейшли від орієнтації на збір натуральної ренти до виробництва продукції для ринку, що більше не потребувало прив'язаного до землі селянства. Як наслідок, відбулося масове так зване огородження земель, в процесі якого селяни були позбавлені доступу до традиційних угідь, а їх правовий статус було суттєво знижено, оскільки функціональна потреба в них як класі зникла. У Східній Європі у XVI–XVII ст. спостерігався зворотний процес. Зростаючий попит на зерно на європейських ринках сприяв переходу до фільваркового господарства, заснованого на примусовій праці селян. У результаті цього попиту функціональність селянства як джерела експлуатаційного ресурсу зростає, однак це не призводить до розширення його прав, а, навпаки, – до закріпачення. У Новому Світі сільськогосподарське виробництво вимагало високої контрольованості низькокваліфікованої та дешевої праці. Ірландські, а згодом – африканські раби відігравали ключову господарську функцію, однак мали надзвичайно низький правовий статус. Це показує, що соціальна функціональність без організованої політичної сили та можливості самозахисту не гарантує прав, а може співіснувати з повним позбавленням правової суб'єктності.

Формування інститутів демократичного правопорядку – таких як демократична держава, в якій носієм суверенітету вважається нація як асоціація громадян, виборний характер формування органів влади, соціальна спрямованість державної політики – в індустріальний період слід розглядати як процес правової інституціоналізації результатів конкурентної боротьби між соціальними суб'єктами, що в межах нової господарської системи здобули визначальну функціональну роль. Індустріальний лад породив фундаментальну правову асиметрію між двома системно функціональними класами.

Підприємницький клас виступав власником засобів виробництва й акумулював матеріальні та організаційні ресурси, які можна було інституціоналізувати через механізми державної влади. Саме цей клас був домінуючим – не лише економічно, а й політично, оскільки мав змогу інвестувати у вплив на публічні інститути, зокрема нормотворення.

Наймані працівники, навпаки, не володіли матеріальним ресурсом і, відповідно, не мали автономного доступу до владних механізмів. Їх потенціал як соціально-економічного класу формувався винятково через здатність до довготривалої колективної взаємодії, яка дозволяла: формулювати спільні інтереси; створювати канали представництва (масові партії, профспілки); здійснювати організований системний тиск на механізми державної влади.

Клас підприємців, використовуючи матеріальний ресурс, намагався закріпити за собою виключне право на нормотворення, інтегруючи свої інтереси в правову систему через державу як інститут організованого примусу. Це дозволяло йому не лише захищати свою власність, а й легалізувати механізми привласнення результатів праці інших соціальних груп.

Водночас робітничий клас, хоч і не був домінуючим, став джерелом масового тиску, оскільки репрезентував більшість населення в економічно розвинених регіонах, акумулював соціальну енергію протесту та політичної мобілізації, а також створив систему політичного представництва у вигляді масових партій, побудованих на демократичному централізмі, що змусила правлячі угруповання враховувати колективну суб'єктність найманих робітників.

Загальне виборче право, публічне представництво, відповідальність виконавчої влади перед громадянами стали результатом зрівняння можливостей впливати на нормотворення через легітимні механізми участі на пев-

ному етапі розвитку індустріального суспільства. У правовому аспекті це означає:

– визнання колективної дії як джерела суб'єктності;

– перехід від станових до політико-інституційних обмежень права;

– демократизацію правотворення як форму балансування інтересів між структурно нерівними суб'єктами.

Цей компроміс не усунув економічної асиметрії, але трансформував процедури правової легітимації, відкривши доступ до правових позицій суб'єктам, які були спроможні до самоорганізації.

У межах теорії права інституціоналізацію демократичного правопорядку слід тлумачити не в контексті розширення прав як абстрактної категорії, а як результат визнання результатів соціального конфлікту, що створює певну архітектуру балансу потенціалів соціально функціональних суб'єктів, що конкурують за доступ до механізмів правотворення. Правотворення, у цьому аспекті, виступає каналом інституційного оформлення політичного балансу, а демократичний механізм легітимації – наслідком організаційної перемоги функціонально значущої більшості. Демократія в цій моделі – не мета, а інституційний наслідок колективного спротиву більшості суспільства привласненню публічних механізмів вузькими групами з високим ресурсним потенціалом.

У постіндустріальному суспільстві відбувається принципове зміщення джерел владного впливу та механізмів інституціоналізації права. Це пов'язано не лише з технологічними трансформаціями, а з якісною зміною соціально-економічного укладу, у межах якого структура виробництва і механізми привласнення перестають бути тотожними.

Якщо в індустріальну добу прибуток ґрунтувався на конкурентоздатному виробництві матеріальних благ і організованій праці, то в сучасному порядку основним джерелом прибутку стає контроль над інфраструктурами розподілу ресурсів, зокрема – цифровими та фінансовими потоками.

Класичне підприємництво, що базувалося на управлінні виробничими потужностями, поступається місцем формам економічного домінування, що не потребують безпосереднього виробництва. Прибуток формується не внаслідок ефективного виробництва, а через контроль за транзакціями між іншими учасниками ринку, зокрема – споживачами, постачальниками, виконавцями. Визначальну роль починають відігравати корпорації, фінансові

фонди, цифрові платформи та біржові механізми, що акумулюють інформацію, транзакційні дані й управлінські алгоритми.

Цей тип контролю не є територіальним, як у класичній державі, а інфраструктурним – він здійснюється через володіння і доступ до мережевих каналів, протоколів обміну інформацією та систем фінансового обліку. Внаслідок цього держава втрачає монополію на регулювання ресурсного розподілу, а разом із нею – і центральну роль у формуванні правових норм, що визначають межі доступу до ресурсів.

Паралельно з цією трансформацією спостерігається послаблення організованої суб'єктності більшості населення, яка в індустріальну епоху була здатна діяти через масові партії, профспілки, виборчі інститути. Наймані працівники, які колись становили ядро політичної більшості, втрачають не лише свою організовану форму, але й саму функціональну вагу, оскільки масова праця більше не є ключовим елементом прибуткоутворення. Їхній ресурс – колективна дія – девальвується в умовах фрагментації трудових відносин, гнучких форм зайнятості й цифрової трудової ізоляції.

Як наслідок, втрачається потреба в широкому політичному представництві, що колись було інституційною основою демократичного правопорядку. Демократія, яка була інструментом легітимації колективного тиску більшості на державу, поступово маргіналізується або зводиться до формального голосування без реального доступу до процесів правотворення. Зникає і підстава для участі у нормотворенні: якщо колективний суб'єкт не має ресурсного потенціалу, його присутність у публічному полі стає умовною.

Водночас правова система зазнає глибокої фрагментації. Замість єдиного поля універсального права виникає система правових режимів, прив'язаних до доступу до інфраструктури контролю. Один і той самий формальний суб'єкт – громадянин або юридична особа – може мати абсолютно різні обсяги правоздатності, що визначаються не нормою закону, а його позицією в мережевій структурі розподілу – доступом до інформації, даних, транзакцій, капіталу.

Це породжує правову селективність: ті, хто має доступ до механізмів цифрового розподілу, можуть трансформувати свої позиції у нормативні привілеї, тоді як інші – втрачають не лише доступ до ресурсів, а й право бути повноцінним суб'єктом. Відбувається новітнє становлення привілейованих груп, яке не спирається на походження чи клас, а на інфра-

структурну здатність до контролю над потоками.

Таким чином, постіндустріальний правопорядок – це не розширення демократичної участі, а звуження правового простору для більшості через втрачену організованість та недоступність нових джерел ресурсної влади. Право, що в модерну добу було результатом колективного спротиву, стає інструментом вибіркового обслуговування інтересів тих, хто контролює інфраструктуру розподілу.

У цілому, на основі наведеного аналітичного матеріалу можна зробити наступні висновки. Право не є абстрактною, універсальною або нейтральною системою норм – його поява, зміст і структура зумовлені конфігурацією політичної організованості та ресурсного потенціалу суб'єктів, які ведуть боротьбу за доступ до нормотворення. У кожний історичний період джерелом права виступає не ідея справедливості чи загального блага, а факт закріплення результату конкурентної взаємодії між соціальними групами, які мають достатню вагу або функціональну значущість, або здатність до колективної дії.

Права як такі не виникають автоматично, а набуваються в результаті визнання за певною групою її ролі в суспільному відтворенні або її сили впливати на публічну владу. Відтак, правовий статус суб'єкта є формалізованим виявом балансу потенціалів, і з його втратою – чи то через втрату функціональності, чи через деорганізацію – втрачається і правоздатність впливати на систему правотворення.

Демократична модель правопорядку не є універсальною формою, а лише однією з історичних конфігурацій, яка постає як наслідок перемоги організованої більшості у боротьбі за доступ до ресурсів через інститути держави. Втрата організованості цієї більшості або її функціональної ваги автоматично призводить до демонтажу демократичних механізмів легітимації. У постіндустріальному суспільстві, де ключовим джерелом ресурсного забезпечення стає контроль над інформаційними та фінансовими інфраструктурами, право втрачає зв'язок із принципом загальності. Воно не усуває конфліктів і нерівностей, а кодифікує їх у стабільну форму, зберігаючи водночас видимість формальної нейтральності.

Висновки.

1. Право не є нейтральною формою регулювання, а слугує інструментом інституціоналізації влади, що закріплює результат конфліктної взаємодії між соціальними групами з різним ресурсним потенціалом. Його норми

завжди відображають домінування певного типу структурної сили, яка виводить групу на рівень правотворення.

2. Ресурсна асиметрія є вихідною точкою для формування соціально-правової ієрархії. Відносини панування і підкорення, що виникають унаслідок цієї асиметрії, не зникають через право, а набувають у ньому легітимної форми – як гарантоване законом розмежування статусів, повноважень і прав.

3. Функціональна роль соціальної групи у суспільному відтворенні зумовлює надання їй мінімального обсягу прав, необхідних для виконання цієї ролі. Однак такий обсяг завжди залежить від поточного балансу сил і здатності групи до самоорганізації та політичного тиску.

4. Політична організованість значно підвищує шанси суб'єкта на нормативну репрезентацію його інтересів. Правотворення є не лише інституційною процедурою, а й полем боротьби за правове визнання інтересів, яке досягається не аргументом, а силою ресурсної позиції та координації дій.

5. Демократія постає не як правова передумова, а як результат інституціоналізації тиску організованої більшості. Її юридичні форми з'являються тоді, коли система більше не здатна ігнорувати функціональну вагу великого сегмента населення.

6. Правова адаптація є похідною від динаміки соціальної структури. Зі зміною форм господарювання, способів комунікації та джерел ресурсів змінюється і суб'єктна конфігурація правотворення, що спричиняє появу нових норм і демонтаж старих правових форм.

7. У сучасному правотворенні дедалі більшу роль відіграє корпоративна селекція норм, яка забезпечує правове підкріплення економічної домінації шляхом техніко-юридичних обмежень доступу до регулятивного поля. Це унеможливує універсалізм права та формує сегментовану архітектуру нормативного впливу.

8. Право в постіндустріальному контексті стає засобом символічного утвердження нового типу соціальної стратифікації, де привілей виникає не з формального титулу чи класової належності, а з володіння нематеріальними інфраструктурами – даними, мережами, фінансовими потоками.

Для правової теорії ключовим висновком є те, що право не можна аналізувати у відриві від реальної конфігурації соціальних відносин, а процес правотворення має розглядатися як форма стабілізації владного балансу між тими, хто здатен впливати на норми поведінки інших. Адекватне розуміння права як

соціального феномену вимагає відмови від ізоляціоністських концепцій, які редукують право до законодавства, і повернення до між-

дисциплінарного аналізу взаємозв'язку між економікою, владою, організованістю та нормотворенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Риндюк В. І. Система права в контексті сучасних підходів до праворозуміння. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. №70(1). С. 59–63. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.9> (дата звернення: 21.04.2025).
2. Ющик О. І. Криза праворозуміння і діалектична теорія права. Право України. 2016. № 3. С. 258–265.
3. Bourdieu P. Sur l'État: Cours au Collège de France (1989–1992). Paris: Seuil, 2012. – 631 p.
4. Ehrlich E. Fundamental Principles of the Sociology of Law. Translated by W. Moll. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1936. – 523 p.
5. Kelsen H. Pure Theory of Law. Translated by Max Knight. Berkeley: University of California Press, 1967. – 356 p.
6. MacCormick N. Institutions of Law: An Essay in Legal Theory. Oxford: Oxford University Press, 2007. – 312 p.
7. March J. G., Olsen J. P. The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. The American Political Science Review, Vol. 78, No. 3 (1984). – P. 734. <https://doi.org/10.2307/1961840> (дата звернення: 18.04.2025).
8. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 152 p.
9. Polanyi K. The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time. Boston: Beacon Press, 2001. – 317 p.
10. Rawls J. Justice as Fairness: A Restatement. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2001. – 214 p.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2025

Стаття рекомендована до друку 01.05.2025

O. V. VORONIANSKYI

PhD in History, Professor, Professor at the UNESCO

Department of Philosophy of Human Communication and Social-Humanitarian Disciplines

E-mail: voronyansky@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4926-8887>

State Biotechnological University

Kharkiv, 61002, 44 Alchevskykh St.

FORMATION OF LAW: THE POLITICAL DIMENSION

ANNOTATION. This article examines the transformation of law through the lens of political competition and structural shifts in the socio-economic order. The study addresses the growing need to reconceptualize law not as a fixed system of universal norms, but as a flexible institutional mechanism shaped by changing configurations of power and resource distribution. As societies transition from agrarian to industrial and later to post-industrial or digital models, the actors capable of influencing legal norm creation also change. Against this backdrop, traditional views of law as a neutral, abstract framework are becoming insufficient for explaining how norms emerge, function, and evolve.

The research draws upon integrative, institutional, and dialectical approaches to view law as a product of social interaction, power asymmetry, and the functional relevance of organized groups. It argues that legal norms are not solely the result of legislative intent or political will, but are deeply rooted in the structural dynamics of competition among social actors with varying access to economic, technological, symbolic, or organizational resources. These dynamics shape which norms gain legitimacy and which become obsolete or marginalized.

The article further demonstrates that law performs a dual function: as a tool of social adaptation to new political and economic realities, and as a stabilizing force that legitimizes and codifies asymmetrical power relations. Democratic mechanisms such as representation, voting rights, and access to legal protection are presented not as linear advancements, but as institutional responses to organized social pressure from groups whose roles are essential to maintaining systemic continuity.

Over different historical periods, the legal recognition of particular groups has been closely tied to their capacity for collective action and their systemic indispensability. In the post-industrial context, legal systems become increasingly fragmented, reflecting differentiated infrastructural access to mechanisms of resource allocation and norm-setting.

The study concludes that contemporary law is less a universal expression of equality and more a structured legitimization of newly configured power balances. It functions as both a reflection and a reinforcement of existing hierarchies, embedded within the legal order under the guise of neutrality and universality.

KEYWORDS: *lawmaking, legal institutionalization, political competition, resource asymmetry, functional significance.*

REFERENCES

1. Ryndiuk, V. I. (2022). The legal system in the context of modern approaches to legal understanding. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, (70(1)), 59–63. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.9> (in Ukrainian, accessed: April 21, 2025)
2. Yushchuk, O. I. (2016). The crisis of legal understanding and the dialectical theory of law. *Law of Ukraine*, (3), 258–265. (in Ukrainian)
3. Bourdieu, P. (2012). *Sur l'État: Cours au Collège de France (1989–1992)*. Paris: Seuil. (in French)
4. Ehrlich, E. (1936). *Fundamental principles of the sociology of law* (W. Moll, Trans.). Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Kelsen, H. (1967). *Pure theory of law* (M. Knight, Trans.). Berkeley: University of California Press.
6. MacCormick, N. (2007). *Institutions of law: An essay in legal theory*. Oxford: Oxford University Press.
7. March, J. G., & Olsen, J. P. (1984). The new institutionalism: Organizational factors in political life. *The American Political Science Review*, 78(3), 734–749. <https://doi.org/10.2307/1961840> (accessed: April 18, 2025)
8. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Polanyi, K. (2001). *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press.
10. Rawls, J. (2001). *Justice as fairness: A restatement*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

The article was received by the editors 05.03.2025

The article is recommended for printing 01.05.2025